

IFJÚSÁGKUTATÁS A KÖZNEVELÉS FEJLESZTÉSÉNEK SZOLGÁLATÁBAN

Szocialista társadalmi-gazdasági életünk rohamos fejlődése szükségszerűen veti fel az ifjúság nevelési és oktatási rendszerének korszerűsítését. A korszerűsítés azonban elképzelhetetlen a szocialista pedagógia általános fejlesztését is szolgáló, szervezett tudományos kutatások nélkül. E jelentős feladatok együttes megoldásán munkálkodik a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Kutató Csoportja is.

A kutató intézmény feladatainak vonulatában jelentős szerepet kap a tanulóifjúság fejlődésének, társadalmunkhoz fűződő viszonyainak vizsgálata. Az ifjú nemzedékkel való törődés, gondoskodás pedig szervesen összefügg a nevelés szerepének növekedésével. Országunkban az ifjúság nevelése egyre inkább osztársadalmi ügyvé válik, s ennek értelmében mind szélesebb és erőteljesebb az a társadalmi felelősségtudat, amely az ifjúság sokoldalú fejlesztésére mozgósít. Ez a felelősségtől áthatott magatartás mozgatja a társadalom politikai, gazdasági szféráit, s messze a pedagógiai tényezőkön túl biztosítja a különböző ifjúsági rétegek, csoportok egészséges fejlődését. A nevelés, az oktatás, a képzés rendszerének befolyása is csak az osztársadalmi hatótényezők összefüggésében válik érthetővé.

Az ifjúság egészére kiterjedő kutatások részeként a tanulóifjúság fejlődésének, nevelésének tudományos elemzése, a befolyásoló tényezők feltárása csakis egy országos munkamegosztás keretei között képzelhető el, felhasználva a szocialista országok ifjúságkutató intézményeinek tapasztalatait is.

Az ifjúság vizsgálatának külföldi és hazai irányzatai

Mielőtt az említett munkamegosztásból intézményünkre háruló tennivalókat áttekintenénk, jellemezzük vázlatosan mind a külföldi, mind a hazai ifjúságkutatás főbb tendenciáit.

Az ifjúságkutatás nemzetközi méretű fejlődése mindenekelőtt a világjelenséggel magyarázható, amely korunkban minden eddiginél élesebben hívta fel a figyelmet az ifjúság problémáira, mozgalmaira, mint az általános társadalmi fejlődés fontos, el nem hanyagolható részkérdéseire. Napjaink történelmi folyamatainak dinamikája világszerte hangsúlyt ad a nemzedékváltásnak. A lényegi, tartalmi összefüggések azonban – a jelenségek sok közös felszíni, formai vonása mellett is – alapvetően különböznek a két világrendszer viszonyai között.

A *tőkés világban* az ifjúsági probléma kiéleződése az általános válságjelenségek része, helyenként a rendszerből való kiábrándulás látványos tünete. A burzsoázia törekvése nyilvánvalóan a „gyú-anyag” tűzbiztosítása; akár megtorlás, akár engedmény formájában azért, hogy mindenáron távol tartsa az ifjúságot a forradalmi úttól. Ideológusai is ezt az ügyet szolgálják, ezért igyekeznek jobban megismerni az ifjúságot és hatékonyabban befolyásolni tetteit. A munkásosztály legöntudatosabbjai viszont éppen a társadalmi forradalom útjára akarják vezetni, szövetségesül próbálják megnyerni a fiatalokat.

A *szocialista világban* a munkásosztály és a kommunista pártok éppen a győztes forradalmak után az új rend felépítésére, a további forradalmi feladatok végrehajtására igyekeznek felkészíteni az ifjúságot. Ez tulajdonképpen a nemzedékváltás tartalma és gondja is egyben. Elérni, hogy a viszonylag békés, konszolidált körülmények között a fiatalság a mindennapi feladatoknak is forradalmi rangot adjon, megértse, magáévá tegye és tevékenyen felkészüljön a hétköznapiak tűnő történelmi tettekre.

A *szocialista országokban* az ifjúságkutatást indokoló *társadalmi alapok* közül két tényező szerepe emelkedik ki: egyrészt a szocialista rendszer megerősödése és világméretű küzdelme az imperializmussal, másrészt a tudományos-technikai forradalom. A kutatások *fő jellemzői* pedig: szoros kapcsolat a párt, az állami, valamint az ifjúsági mozgalom vezetésével; a figyelem összpontosítása az ifjúság fejlődésének társadalmi szempontból lényeges területeire; a széles körű empirikus kutatások eredményeinek elméleti feldolgozása és gyakorlati felhasználása; a kutatások interdiszciplináris jellege, a különböző szaktudományok képviselőinek együttműködése; és a kutatásokat koordináló tudományos központok létrehozása. Elsőként 1966-ban az NDK-ban, Lipszében alakult Központi Ifjúságkutató Intézet, majd a Szovjetunióban, Romániában, Bulgáriában, Lengyelországban és Csehszlovákiában alakultak hasonló intézmények.

Tekintsük át vázlatosan a szocialista országok ifjúságkutatásának fő irányait. Kutatásaik közös lényege, hogy egzakt választ adjanak az ifjúsággal kapcsolatos nevelési, társadalmi-politikai és mozgalmi problémákra. Az *NDK-ban* folyó kutatások fő területei: az ifjúság ideológiai meggyőződésének kialakítása (a szocialista állampolgári tudat, a politikai aktivitás kifejlődése a magatartásban és a munkában); az ifjúsági közösségek kialakítása és irányítása (osztály, munkabrigádok, mozgalmi csoportok, a szervezett és szervezetlen csoportok viszonya). A *Szovjetunióban* a következő témákat kutatják: a pályaorientáció; az ifjúság munkához való viszonya; az oktatási rendszer továbbfejlesztésének problémái; az ifjúság társadalmi-politikai aktivitása; a szabad idő eltöltésének struktúrája és tendenciái; az ifjúság fejlődési tendenciái és tényezői; a személyiség kialakulása az új társadalomban; a közösségek szervezésének és irányításának módszerei; az ifjúság történeti-szociológiai összehasonlító elemzése. A *román* ifjúságkutatás tematikája: ifjúság és munka; ifjúság és társadalom; az ifjúsági szervezetek pedagógiája és szociológiája; az ifjúság pszichofiziológiai fejlődése; az ifjúságkutatás elméleti és módszertani problémái; az ifjúság magatartása és gondolkodásmódja. *Bulgáriában* a kutatás rendszerének következő fő elemei ismertek: átfogó szociológiai vizsgálatok 3–4 évenként az ifjúság minden rétegét tükröző reprezentatív mintán; egy 14 éves fiúkból és leányokból álló csoport fejlődésének figyelemmel kísérése 15 éven át, évenként megismételt vizsgálatokkal; periodikus közvéleménykutatás a fiatalok körében a társadalmi fejlődés aktuális kérdéseiről; egyéves, valamint 5–10 éves tudományosan megalapozott programok összeállítása az ifjúság fejlesztésére vonatkozóan. *Lengyelországban* az ifjúságkutatás elsősorban a 15–25 évesek korosztályával foglalkozik. Elemzést készítenek az ifjúság helyzetéről, meghatározzák az ifjúsági szövetségek munkaterületét, tevékenységi körét, részt vesznek az oktatási rendszer jövőbeni modelljének kialakításában. *Csehszlovákiában* a kutatás középpontjában az ifjúsági mozgalom tevékenységének vizsgálata áll.

Hazánkban az MSZMP Központi Bizottságának 1970. évi ifjúságpolitikai határozata nyomán kezdődött meg az ifjúsági kérdések tudományos kutatása, felhasználva a szocialista országok ilyen irányú tapasztalatait. E határozatot megelőzően is folyt már ilyen jellegű kutatás egyes hazai intézményekben. Ez a tevékenység azonban sem tartalmilag, sem szervezeten nem volt összehangolt és irányított, hiányzott a valós igényeket és a lehetőségeket figyelembe vevő terv, valamint a szervezett bázis. A szétszórtan és spontán keretek között folyó vizsgálódások tartalmilag főleg a tanulóifjúságra korlátozódtak, kevés volt az üzemi és a falusi fiatalok helyzetét, problémáit feltáró kutatás. A fenti határozat, az ifjúsági törvény (1971), valamint a párt oktatáspolitikai határozata (1972) azonban hazánkban is ösztönzőleg hatottak és hatnak ma is az egyre differenciáltabb ifjúságkutatási program megvalósítására. Az ifjúsági törvény végrehajtását szabályozó kormányhatározat pedig kimondja: „Az ifjúság és különböző rétegei helyzetének megismerése és tudományos színvonalú elemzése érdekében a Magyar Tudományos Akadémia egyes intézeteiben, a megfelelő felsőoktatási intézményekben, és a társadalmi szervezetek intézeteiben kutatótevékenységet kell végezni. Ebben a munkában a minisztériumok felügyelete alatt működő tudományos intézmények is vegyenek részt”. A határozatot követően alakult meg a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Kutató Csoportján belül is az ifjúságkutató szekció.

Az elmondottakból következik, hogy nálunk az ifjúság körét érintő kutatások nem egy intézménybe koncentráltan folynak. Az ifjúsági kérdések kutatása a meglévő tudományos intézmények keretei között, illetve azok fejlesztésével történik, biztosítva e kutatásoknak a tényleges társadalmi igényekre való összpontosítását, tartalmi és szervezeti összefogását, irányítását. A kutatásokban résztvevő intézményeket, műhelyeket – jellegük szerint – a következő nagyobb csoportokba sorolhatjuk: tudományos munkával foglalkozó pártintézmények; a KISZ intézményei; a minisztériumok hatáskörébe tartozók, valamint az akadémiai intézmények. A kutatások összehangolását, irányítását az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete végzi, ahol külön témacsoport alakult a koordinációs feladatok ellátására és néhány önálló probléma kutatására. Az állami intézményekben folyó kutatások feltételeit pedig az Állami Ifjúsági Bizottság teremti meg és koordinálja.

A kutatások ma is alapvetően két fő formában folynak: egyrészt valamennyi érdekelt intézmény a saját profiljába tartozó és az ifjúságra vonatkozó kérdéseket vizsgálja; másrészt egy-egy átfogó jellegű téma kutatására kutatócsoportok szerveződnek, melyek komplex tevékenységet folytatván a különböző tudományágak együttműködését teremtik meg. Országos méretekben mely kérdések kutatása áll előtérben? Tudományos módszerekkel szükséges feltárni és elemezni a magyar ifjúság rétegződési folyamatainak sajátosságait, az egyes ifjúsági rétegek helyzetét, élet- és munkakörülményeit, társadalmi beilleszkedésének folyamatát, konfliktusait. Távlati feladatként pedig szükséges elvégezni minden ifjúsági réteg társadalmi helyzetének, beilleszkedési folyamatának vizsgálatát, majd ezt a rétegenkénti képet az ifjúság általános elméleti modelljében egyesíteni. A fenti komplex kérdések mellett folyamatosan tanulmányozni szükséges: a fiatalok társadalmi, iskolai és munkahelyi „előrejutásának” lehetőségeit, konfliktusait; a társadalmi-közéleti aktivitás fokozásának lehetőségeit, az állampolgári nevelés hatékonyságának problémáit; a permanens művelődés kérdéseit, valamint a szabadidő-eltöltés formáit és az ezzel kapcsolatos igényeket, tennivalókat.

A kutatások távlatait mind a *nemzetközi*, mind a *hazai munkamegosztás* kialakítása és jobb kiaknázása biztosíthatja. A nemzetközi együttműködés egyszerűbb formája lehet a különböző ifjúságkutató centrumokkal kiépítendő információcsere, majd eszmecsere.

Magasabb fokot képviselhet egy-egy fontos részkérdés együttes tanulmányozása, pl. a társadalomhoz való viszony vagy a szocialista értékek közvetítését szabályozó feltételek, valamint a társadalmi aktivitás motívumrendszere. Hazai vonatkozásban az eredményes munkavégzést egyrészt a pedagógiai jellegű intézmények kutatási programjának összehangoltabb tervezése, másrészt a kutatási bázisok szorosabb együttműködése segítheti.

A tanulóiifjúság kutatása az MTA Pedagógiai Kutató Csoportjában

Az ifjúsági kérdéseket vizsgáló hazai kutatási bázisok között fontos és sajátos kutatási feladatokat lát el intézményünk ifjúságkutató részlege, amikor arra vállalkozik, hogy alapvetően a tanulóiifjúság helyzetét, tevékenységét és a szocialista társadalomhoz való viszonyulását vizsgálja, különös tekintettel a köznevelés fejlesztésére.

A tanulóiifjúság helyzetének, fejlődésének vizsgálata a társadalom szocialista vonásainak erősödése időszakában oktatáspolitikai és ifjúsáspolitikai szempontból jelentős feladat, megoldása nélkül a köznevelés távlati fejlesztése sem képzelhető el. Ebből az elvből fakad kutatásunk konkrét célja és feladata is. A köznevelés fejlesztésének átfogó rendszerét érintő kutatáshoz kapcsolódóan vizsgálódásunk *célja* a tanulóiifjúság általános jellemzése, helyzetének, fejlődésének és nevelődésének megítélése, gondolkodásmódja és életvitele alapvető összefüggéseinek feltárása. A konkrét *feladat* pedig az iskolai nevelőmunka korszerűsítése folyamatában azoknak az egymástól elválaszthatatlan, szerves kapcsolatban levő tényezőknek a számbavétele, amelyek alakuló pedagógiai követelményrendszerünknek is megfelelően, tanulóiifjúságunk tevékenységrendjében vezető szerepet töltenek be. E feladatok megoldása kapcsán egyrészt a tanulóiifjúság nevelési folyamatának konkrét empirikus feltárására törekszünk, másrészt életük, tevékenységrendszerük komplex megragadását tartjuk szem előtt úgy, hogy a vizsgálatokból egyúttal pedagógiai következtetéseket is levonhassunk.

A kutatás főbb jellemzői, irányai

A köznevelési rendszer egészének fejlesztése, s főként az oktató-nevelőmunka tartalmának és módszereinek korszerűsítése elválaszthatatlan e folyamatban jelentős szerepet betöltő tanulóiifjúságtól. A fejlesztés egyik meghatározó eleme ennél fogva az ifjúság, s különös tekintettel a tanulóiifjúság – a szocialista társadalmunk előrehaladásával együttmozgó – kibontakozásának, fejlődésének helyes megítélése, tudományos, pedagógiai elemzése, neveltetésük, érdeklődésük főbb törvényszerűségeinek feltárása.

Sürgető társadalmi igény tehát, hogy a tanulóiifjúság körében végzett munka tudományosan megalapozottabb legyen, objektív reagálást jelentsen felmerült igényeire, ezzel párhuzamosan pedig elősegítse a társadalomban lezajló, a tanulóiifjúságot is közvetlenül érintő folyamatok tudományos feltárását.

Mi jellemzi az *országos ifjúságkutató program és az intézményünkben folyó vizsgálatok viszonyát*? Az országos program a magyar ifjúság rétegződési folyamatainak sajátosságait kutatja, kiterjed az egyes rétegek helyzetének, élet- és munkakörülményeinek, társadalmi beilleszkedésének vizsgálatára. A magyar ifjúság fejlődésének jelenkori

sajátosságait feltáró kutatások tehát a makro- és mikrostruktúra egymásra gyakorolt befolyását állítják központba. Elsősorban a párt-, az állami és a mozgalmi szervek ifjúságpolitikai tevékenységét segítik egy-egy átfogó kérdést elemző, feltáró munkával.

Az MTA Pedagógiai Kutató Csoportban folyó ifjúsági kutatások alapvetően a *tanuló-ifjúság meghatározott csoportjaira* irányulnak s átfogják a 10–18 éves korcsoportot az általánosan képző iskolákban, illetve részlegesen a szakjellegű tanintézetekben tanulókat. Elsősorban tehát a tanulóifjúság helyzetét, fejlődésének tendenciáit vizsgáljuk és a nevelés rendszerének, folyamatának teljesebbé tételével kívánjuk fejleszteni szocialista elkötelezettségüket, aktív állampolgári, közösségi magatartásukat. E kérdések kutatása egyaránt társadalmi és pedagógiai szükséglet, szerves részét képezi a köznevelésügy fejlesztését szolgáló tervezett távlati kutatási programnak. Különösen a személyiség pedagógiai értelmezése, a nevelési folyamat korszerű programja, a tanulók önművelésének, a permanens képzés formáinak, a szabadidő felhasználásának sajátosságai tarthatnak számot közös érdeklődésre. Meggyőződésünk, hogy az intézet fő kutatási feladatait, valamint az országos program megoldását mindenekelőtt a tanulóifjúság mai arculatát s holnapi magatartását befolyásoló tényezők tudományos vizsgálatával segíthetjük.

A fentiekből következően kutatásunkat az alábbi körülmény jelentékeny módon befolyásolja. A felnövekvő nemzedék tagjai mai társadalmunk viszonyait sajátítják el a rájuk ható nevelési tényezők – dolgok, személyek, helyzetek – követelményei és *saját tevékenységük* révén, magukévá tevén így a társadalmi viszonyokban rejlő értékeket is. Amikor tehát személyiségeket formálunk, a pedagógiai közösség révén a társadalmi tapasztalatok (viszonyok) – adott életkorban és iskolatípusban (intézményben) – indokolt lényegét adjuk át. A pedagógiai feladatok megvalósítása érdekében – az összes számba vehető nevelési tényező pedagógiai irányítás mellett történő koordinálásával – a tanulókat tevékenykedtetjük. E tevékenység átfogja a tanulói személyiség teljes struktúráját, egyre inkább a tanuló aktív részvételével, önrányításával folyik, azaz a nevelés önnevelésbe megy át. E folyamatot erősítik meg a következő klasszikus idézetek is. „Az emberi lényeg nem valami, az egyes egyénben benne lakozó elvontság. Az emberi lényeg a maga valóságában a társadalmi viszonyok összessége” – mondja Marx¹. Majd máshol így ír: „Tehát a társadalmi jelleg az egész mozgás általános jellege: mint ahogy maga a társadalom az embert mint embert termeli, úgy a társadalmat az ember termeli”². Az egyes ember társadalmi személyiséggé azáltal válik, hogy a – családi, iskolai, mozgalmi, osztálytársadalmi – nevelési folyamatban eléje állított követelmények, rábízott és vállalt feladatok, szerepek révén meghatározott tevékenységeket végez, amelyek folytán az emberekkel, a köztük levő kapcsolatokkal, az azokat szabályozó normákkal meghatározott viszonyba kerül. Tevékenysége révén e viszonyokat elsajátítja, illetve visszahatva továbbfejleszti azokat.

A tanulófiatalok tehát tevékenységük, kapcsolataik révén válnak társadalmilag aktív, cselekvő emberré. Valamennyi korszerű marxista antropológiai munka egyértelműen

¹ Marx és Engels Művei. 3. kötet, Bp. 1960. 9.

² Lick József: Személyiség és filozófia. Bp. 1969., I. Sz. *Kon: Az Én a társadalomban.* Bp. 1969., Schaff: *Marxizmus és egyén.* Bp. 1968.

hangsúlyozza a tevékenység alapvető személyiségformáló szerepét³. Kisgyermekkorban legfontosabb tevékenység a játék, azt követően a szervezett nevelőintézményekben folyó, az életpályát előkészítő tanulás, majd az előbbieket meghaladva – de meg nem szüntetve – a választott életpályán végzett munka. A munka az ifjú, a felnőtt legfontosabb tevékenysége, orientációjának leglényegesebb értéke, személyiségének egyik alapvető jellemzője.

A gyermek többé-kevésbé passzívan sajátítja el a ráruházott szerepeket. A serdülő, az ifjú tevékenységi szférája kiszélesül, s kapcsolatba kerül a társadalmi viszonyok széles körével, tapasztalja, hogy az emberek különböző eszményeket követnek. Szeretne „önmagára találni”, azaz meglelni helyét az életben, kiválasztani a tevékenységek számtalan lehetősége közül az egyéniségének legjobban megfelelőket. A mai társadalom minden korábbinál nagyobb mozgási és választási lehetőséget biztosít a fiataloknak. A nagyobb választási lehetőség, a nagyobb szabadság rugalmasabb, változatosabb társadalmi személyiségek kialakulását teszi lehetővé. A sok lehetőség viszont – pszichológiai, szociológiai szempontból – megnehezíti a fiataloknak bizonyos szerepekkel való azonosulását, meggyőződésük kialakulását. Az ifjú sokféle szerepet próbál (szakkörök, önképzés stb.), mivel élete sorozatos választás: tevékenység-, életmód-, eszmény-, életpálya-választás. A választás pedig minden esetben önkorlátozást is jelent, azaz bizonyos vonatkozásokban előnybe helyezést, másokban lemondást. Az ifjú már jól tudja; az ember társadalmi érték, s ennek színvonala attól függ, hogy személyes tevékenysége mennyiben járul hozzá az egész társadalom ügyéhez, haladásához, aminek következménye személyes boldogsága is. Minél többet ad az ember környezetének, szűkebb és tágabb közösségének, annál gazdagabb személyiség. Az élet alapvető tevékenységének a munkának, az életpályának a megválasztása így – explicit vagy implicit formában – mindig értékek, méghozzá különböző szintű értékek kifejezője is egyúttal. Nem elég azonban az ifjú számára, hogy tevékenysége társadalmilag hasznos legyen, hanem arra is vágyik, hogy a munka kielégítse, azaz legalább fő vonásaiban megegyezzek eszményeivel. A kérdés alapvetően nem úgy vetődik fel, hogy a fiatal mivé legyen, milyen tevékenységet, munkát, pályát válasszon, mi legyen a helye a társadalmi munkamegosztásban, hanem hogy milyenné, milyen emberré váljék. Az érett személyiséget az jellemzi, hogy otthonosan és tevékenyen mozog szűkebb és tágabb környezetében, kialakítja személyes vonásainak és értékorientációinak szilárd egységét, belső integrációját, helyesen ítéli meg a világot és önmagát⁴. Kutatási eredményeinkkel elsősorban az ilyen típusú tanulói személyiségek neveléséhez szeretnénk hozzájárulni.

³ Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok. Bp. 1962. 70.

⁴ Kon i. m. 129–147.

A tanulói fiataloknak a szocialista társadalomhoz fűződő kapcsolódását és viszonyulását kifejező életvitelét és tevékenységrendszerét az alábbi egymással és az intézet fő feladataival is szervesen kapcsolódó témarendszer alapján vizsgáljuk. A kutatási program – az eddigi vonatkozó kutatási eredményekre és a folyamatban levő vizsgálatokra, munkálatokra támaszkodva – alapvetően illeszkedik a köznevelési rendszer távlati fejlesztési terveihez, feladataihoz.

Konkrétabban fogalmazva kutatási eredményeinkkel a *tanulóifjúság nevelési folyamatának korszerűsítéséhez* járulunk hozzá. Tanulóifjúságunk társadalmi beilleszkedése a mindennapi közösségi nevelési folyamatban, annak szervezett tevékenységében, a tudat- és a magatartásformálás kölcsönhatásában valósul meg. Minden pedagógiai törekvésünk végül is arra irányul, hogy a célszerű nevelési hatásokat domináló szerephez juttassuk a személyiség fejlődésében, s ennek megfelelően a nevelőintézményt (a közösséget) és az általa képviselt értékeket a viselkedés-szabályozás referenciális keretévé tegyük.

A legcélszerűbb nevelési hatásokat pedig az alábbi, egymással szervesen összefüggő vizsgálati szintereken feltételezzük. A *tanulóifjúság nevelési folyamatát*, a személyiségfejlődés lényegét az iskolarendszeren belül kutatva elsősorban meggyőződéseket, érzelmeket, meghatározott szerepek elfogadását és vállalását, szokásokat, azaz olyan fontosabb paramétereket megállapítva lehet jellemezni, amelyek tartósan beépülnek a személyiségstruktúrába; kialakítják az érdeklődés irányát, a beállítódásokat, a tevékenység motívációit, a személyiség legfontosabb orientációit. A kutatás során – elsősorban 4 éves folyamatkövető, felvételváltozó pedagógiai kísérlet végrehajtásával – kiemelten foglalkozunk a tanulók által vallott és elfogadott értékekkel, azok információs forrásaival, az értékek elfogadására irányuló nevelőmunka hatékonyságának elemzésével, továbbá a pedagógiai irányítás mechanizmusának, valamint a nevelési folyamat menetének felvázolásával.

Nevelésünk hatékonyságát a fiataloknak elsősorban a *tanuláshoz és a közösséghez való viszonyulásában* vizsgáljuk. Abból az elvből indulunk ki, hogy a jövő szocialista társadalma számára közösségi embereket csak közösségben, bizonyos életkorban pedig mindezekelőtt tanulóközösségekben formálhatunk. A közösséghez és az alapvető iskolai tevékenységhez való viszonyulás a nevelés folyamatában együtt alakul, s kölcsönhatásban áll egymással. A kutatás célkitűzése a fejlődő személyiségre jellemző két viszonyulás és e kettő közötti kapcsolat felderítése, illetve az ezeket meghatározó társadalmi-pedagógiai tényezők szerepének elemzése.

A közösségi élet fejlődése, gyarapodása a *tanulóifjúság mozgalmi tevékenységének* – mint fontos pedagógiai tényező szerepének – is függvénye. Leginkább megoldásra váró kutatási probléma e tevékenység pedagógiai irányítása. A mainál korszerűbb irányítási mechanizmus és a diákéletmód változásainak megfelelően alakított tevékenységi rendszer kidolgozásával növelhetők a fiatalok közéletre való felkészítésének eredményei, az iskolai ifjúsági szervezetek nevelési hatásai. A vizsgálatban központi szerepet kap a szocialista demokráciára nevelés pedagógiai szempontú tanulmányozása, s ezzel a szocialista tanár-diák viszony fejlett formáinak kialakítására vonatkozó lehetőségek feltárása.

A fentiekkel szerves egységben továbbá azt kutatjuk, milyen feladatok várnak az iskolára a permanens művelődés megalapozásában, a kulturált *szabadidőszokások kialakításában*. Az iskola a növekvő elvárásoknak csak akkor tud eleget tenni, ha egyrészt kibővíti és megújítja saját szabadidő-foglalkoztatási rendszerét, másrészt kibontakoztatja együttműködését mikrokörnyezetének közművelődési intézményeivel. A permanens művelődés feltétele az *iskolák és a közművelődési intézmények* szorosabb együttműködése és kölcsönhatása. Feltételezésünk szerint kitűzött céljaikat az iskolák csak más kulturális tényezőkkel együtt dolgozva érhetik el, a közművelődési intézmények pedig csak pedagógiai tevékenységük fokozásával válhatnak alkalmassá a fiatalok nevelésében betöltött nélkülözhetetlen szerepük ellátására.

Az említett kutatási résztémák alapvetően a központi kutatási feladat megvalósításához járulnak hozzá, nevezetesen *a tanulófiatalok szocialista társadalomhoz fűződő viszonyainak, társadalmi érettsége, beilleszkedése kérdéseinek tudományos elemzéséhez*. E fő feladat megoldása során mindenekelőtt helyzetelemzést kívánunk nyújtani a tanulófiatalok szemléleti jellemzőiről, mivel ezek feltárása hozzájárulhat az ifjúságpolitika és a köznevelési rendszer hatékonyságának növeléséhez.

Vizsgáljuk a tanulóifjúság nézeteit állami és társadalmi berendezkedésünkről; felfogását a szocialista társadalmi normákról és a magatartásról; viszonyulásukat a helyi és a nemzeti hagyományokhoz, valamint a nyugati polgári életformához; a tanulófiatalok céltudatosságát, illetve céltalanságát, értékválasztását. Feltételezésünk szerint a fenti vizsgálatok sajátos nézőpontot nyújtanak ifjúságkutatási eredményeink összegezéséhez.

Mit várunk kutatásainktól? A tanulóifjúság tevékenységrendszerének és a szocialista társadalmunkhoz fűződő viszonyulásának empirikus és elméleti-pedagógiai vizsgálata minden bizonnyal lehetőséget nyújt az iskolarendszerrel és a szocialista nevelőiskolával kapcsolatos társadalmi és politikai követelmények reálisabb megfogalmazására, a tanulóifjúságra vonatkozó, a jövőben támasztható általános- és nevelési követelmények transzformálásához, árnyaltabb kidolgozásához, valamint a megvalósítás gyakorlati feltételeinek és konkrét módszereinek kimunkálásához. Tanulóifjúságunk sajátos vonásainak, tevékenységének feltárása adatokat szolgáltathat mind a nevelési rendszer tényleges hatásairól, mind a társadalmi fejlődés tendenciáinak érvényesüléséről e meghatározott ifjúsági csoportban. Tudományos kutatásunk eredményei közvetve vagy közvetlenül csakis a valósággal való állandó szembesítés, a kötelező egybevetés esetén lehetnek a szükséges és kívánatos átalakulás hatékony eszközei.

A kutatás néhány metodológiai és módszertani megfontolása

Mind az általános, mind a konkrét kutatási feladatok eredményes megoldását csakis olyan metodológiai kiindulópont alapján képzelhetjük el, amely az ifjúság problémáit nem egyszerűen életkori sajátosságként értelmezi, hanem a társadalmi meghatározottság primátusából indul ki. E generáció problémáit is a társadalmi összefolyamat részeként kell felfogni és a társadalmi struktúra felől szükséges megközelíteni; következésképpen kutatásaink legigéretesebb irányának a tanulóifjúság körében végbemenő társadalmi folyamatok vizsgálatát tartjuk.

Az alkalmazott módszereket alapvetően a tartalom determinálja. Ez a tartalom pedig rendkívül bonyolult és szerteágazó. Kutatásainknak párhuzamosan kell az egyes tanulói személyiségekre és kisebb-nagyobb közösségeikre, korcsoportjaikra, rétegeikre irányulniuk.

A *személyiség* lényegét a legalapvetőbben bizonyos meggyőződésekkel, érzelmekkel, szokásokkal, szerepekkel való azonosulása (identifikációja), ezeknek rá jellemző összképe (integráltsága), s az ezekre épülő érdeklődése, beállítódása, motíváltsága, orientációja jellemzi. Mélni tudjuk a fizikum fejlettségét, a testi ügyesség fokát. Vizsgálni tudjuk a tanuló tudattartalmait, ismereteit, meggyőződését, gondolkodásmódját, érzelmeit, tevékenységét, a közösségben elfoglalt helyét (státusát), szerepét, interakcióit, tekintélyét, rangját, helyét a formális és informális szerkezetben. Megfelelő módszerekkel következtetni tudunk cselekedeteinek motívumaira, világnézetére és erkölcsiségére, mint belső integrációjának leglényegesebb elemeire. Mindezek vizsgálatára komplex módszereket kell alkalmaznunk.

A kisebb-nagyobb közösségi, ifjúsági korcsoport, réteg nem csupán egyes személyiségek, egyének rendszere, hanem egyúttal az egyének közötti viszonyok rendszere is. Az egyes személyiségek fejlettségének vizsgálata, elemzése tehát nem helyettesítheti a közösség fejlettségének elemzését. A *közösség* fejlettségének színvonaláról csak úgy nyerhetünk képet, ha megvizsgáljuk az ott folyó munka tartalmát, ha elemezzük hivatalos és spontán szerkezetét, rétegződését, önkormányzókéességét, közvéleményének erejét, az irányítók értékorientációját, a közösségben ható egyéni és kollektív mozgások egymáshoz való viszonyát, belső kapcsolatainak rendszerét, hagyományainak fejlettségét, külső kapcsolatait, stílusát, hangját, hangulatát, tárgyi teljesítményeit, s mindezekben a pedagógusmunka jellegét, jelentőségét. Ezek alapján tudjuk megállapítani egy-egy ifjúsági közösség, korcsoport, réteg fejlettségét, megtett útját, soron levő feladatait, illetve a vele kapcsolatos teendőket a nevelési folyamatban.

Meggyőződésünk, hogy kutatásaink eredményességét az *elméleti megalapozás* és az *empirikus-kísérleti vizsgálatok* összehangolása, egységük megteremtése biztosíthatja, természetesen a társ- és rokontudományok felhasználható metodikájára alapozottan. Az ifjúságkutatásban különösen fontos a tényfeltárás, a korszerű diagnosztika eszközeinek a felhasználása, s közben az új megoldásra ösztönző eljárások kidolgozása.

Mivel a *nevelési folyamat komplex jelenség*, így természetesen mérése sem könnyű feladat. Az egyik leglényegesebb nehézség, hogy soktényezős rendszerről van szó, melyben kevés a viszonylag állandó elem. Valamennyi tényező hatását nem is ismerjük ma még eléggé behatóan. A nevelési folyamat és más hatások révén folyamatosan változik, fejlődik maga az ifjúság is. S e társadalmi mozgásban mi magunk, pedagógusok, kutatók (az eredményvizsgálatok „mérőműszerei”) is változunk, fejlődünk. Következésképpen minél több ismerettel – elméleti tudással és gyakorlattal – rendelkezünk, minél behatóbban ismerjük társadalmunk struktúráját, törekvéseit, céljait, annál eredményesebben tudjuk a mikrostruktúra mozgását mérni. Annál több tény, összefüggést tudunk észrevenni, megfigyelni, elemezni, értékelni, értelmezni a nevelési folyamat vizsgálata közben. Minél jobb, minél hitelesebb a „műszer”, annál hitelesebbek a kutatás során nyert adatok, és rájuk építve egyre céltudatosabban, eredményesebben irányíthatjuk a különböző szintű nevelési folyamatot.

Mind a nevelésmódszertan gazdagodását, mind pedig az ifjúságkutatás eredményességét azonban a *kísérleti metodikák* alkalmazásával is biztosítanunk szükséges. Olyan természetes és mesterséges kísérletek beállítására kell gondolnunk, amelyek az alternatív változások próbáját képesek elvégezni, s megalapozzák minden újszerű elem, modell, vagy akár módszer bevezetését a mindennapi gyakorlatba. Ezzel azt is kimondtuk, hogy az eredmények *gyakorlati alkalmazásának* előkészítése, az ajánlások, javaslatok, fejlesztési koncepciók kialakítása a kutatások szerves folytatását jelentheti.

Az elmondottakból következően tehát sok múlik a „műszer”, a csomópontok, a módszerek, a technika közös kimunkálásán, a társ- és rokontudományok közötti koordináción. A marxista filozófia, a művelődésfilozófia, az antropológia, az etika, a szociológia, a pszichológia, a pedagógiai pszichológia, és a neveléstudomány interdiszciplináris vonatkozásainak felhasználása, e tudományok hathatós segítségével nélkül aligha tudnánk kutatási programunkat megoldani.*

*Tanulmányunkban az MTA Pedagógiai Kutató Csoportjának középtávú tervére (1976–1980) és a tárgykörrel kapcsolatos egyéb dokumentumokra épülően tekintettük át az ifjúság, alapvetően a tanulóifjúság körében folyó kutatások néhány jellemző vonását.